

RHETORICÆ

LIBER II.

DE ACTIONE.

CAPUT I.

ACTIO est apta elocutionis enunciatio.

(Definitum est ACTIO sic ab agendo dicta, *notatione & subiecto*, quia præcepta præscribit ac continet, quomodo Oratio artificiose conscripta, & troporum atque figurarum lumenibus decore exornata, convenienti vocis, vultus & gestus moderatione sit peragenda sive enuncianda. Cujus quidem usus in communī dicendi genere ac munere Oratorio est omnium præstantissimus & vel maxime necessarius, cum Actio, quod ex Cic. lib. de Oratore postremo refert T. Iæus lib. 2. Rhet. cap. 1. in dicendo una dominetur, & sine hac summus Orator esse in numero nullo possit: mediocris hac instructus summos sæpe superarit. Id quod constat exemplo Hortensii, cuius Oratio in dicendo vehemens fuit & accurata, scripta non item: & Balbae, qui longe melius dixit, quam scripsit, teste Cic. in Br. Ipsius etiam Demosthenis dicens: *Actio est pronuntianda.* Deinde duntaxat quare auditus etiam veritas & inviolata velle.)

Nam in voce, vultu, gestu & omnibus, quæ sunt actionis, inest quedam vis natura data. Cic. 3. de Orat. quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent nisi eum, qui ejusdem linguae societate conjunctus est, sententiæque sæpe acutæ, non acutorum hominum sensus prætervolant: Actio autem, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis & in aliis agnoscunt, & in se ipso judicant. Voell. gen. artific. comp. Orat. cap. 17. id quod exemplo Theodori Tragici histrionis Aristoteles tr. de arte dicendi ad Theodect. & lib. de Poetis ostendit, cuius actionem cuivis Oratori optat. Vnde Claudi Min. alleg. loc. Actionem Fabius ut plurimum Pro-

num.

I. Consistit
geltus.

(Divisio hæc Aet
tar autem a Fabio
strium & oculorum
vear, altera (gestus
omnis fere cognitus
in Orat. perfect. ub
Primum autem in
Quia vox est una, q
affinet. Cicer. 1.
obviant. 3. de Orat.

nunciationem nominat, quem sequitur Talæus & in communi Ramæi. At inconvenientius est nomen, cum sit angustius. Cum actio non in sola pronunciatione consistat, quæ potissimum fit ore & voce, sed & vultu & gestu perficiatur. *Hæc de Definito.* Definitio ipsa constat forma sive differentia specifica. *Genus* omnissum subintelligitur, (altera) sc Rhetoricæ pars. *Forma* subiecto explicatur quale est, Elocutionis enunciatio, quia in Oratione venuste tropis & figuris exornata, legitime enuncianda, Actio tota occupatur. Dicitur autem *apta* enunciatio, ad exprimendum scilicet legitimum ejusdem modum, qui in convenienti non solius pronunciationis sed & vultus & gestus moderatione consistit: Unde & a Cicerone Actio eloquendi comes & quasi corporis quædam eloquentia constans e voce atque metu, item sermo corporis dicitur, 3. de *Orat.* & in *Orat. ad Brut.* ab eodem sic definitur: *Pronunciatio est ex rerum & verborum dignitate vocis & corporis moderationis,* i. de Invent. & *Pronunciatio est vocis & vultus & gestus moderationis cum venustate lib.* i. ad Heren. Si mavelis, sic dices: *Actio est posterior Rhetoricæ pars de elocutione apte enuncianda.* De aliis anxie hic non disputabimus. Præcepta duntaxat quam brevissime notabimus. Præsertim cuin eruditis etiam veris supervacaneum videatur constantia, perpetua & inviolata Actionis præcepta præscribere & inculcare velle.)

CAPUT II.

I. Consistit Actio in moderatione vocis & gestus.

(Divisio hæc Actionis binembris est a subiecto. Traditur autem a Fabio l. 11. c. 2. & ab eodem objectis duobus aurium & oculorum illustratur, quod pars (vox) aures moveat, altera (gestus) oculos, ut per quos sensus ad animum omnis fere cognitio perveniat. Habetur eadem apud *Cic.* in *Orat. perfect.* ubi Actionem constare dicit voce & motu. Primum autem in Actione sibi locum jure vendicat vox: Quia vox est una, quæ maxime eloquentiam commendat vel fastinet. *Cicer.* i. de *Orat.* & Actionis maximam partem obtinet. 3. de *Orat.*)

II. Vo-

H. Vociis moderatio 1. in pronunciandi æquabilitate 2. in varietate perficitur.

(Vocis equidem mutationes totidem sunt, quod animorum, qui maxime voce commoventur. Itaque Orator quem a se affectum videri & animum audientis moveri volet, ita certum admovebit sonum. Quomodo vero ad animum auditoris commovendum informanda vox, id vel difficile est in specie præscribere, vel inutile, cum cuivis vox sua naturalis, quæ consuetudine quotidiana assuefacta difficulter immutari & certis legibus adstringi potest. Dico *dificiliter*, cum exercitatio sedula, quicquid est pravæ assuetationis, adscititia quasi arte tollere aut emendare possit. Quin & Demosthenem *ἰσχυριαῖς*, vocem tenuem studio & usu emendasse historiæ referunt. Generalia interim ea de re præcepta præscribi possunt, & pro re nata a quovis dicendi perito attendenda. Eaque nos cum *Fab. lib. II. cap. 3.* ad duo generalia capita reduximus, *pronunciandi* scilicet *æquabilitatem & varietatem*, ad quæ specialiora, alia quæ ab aliis operose inculcantur, revocari possunt.

III. Äquabilitas in paribus sermonis spatiis ac sonis consistit.

Itaque

1. In pronunciatione non miscenda longa brevibus, gravia acutis, elata submissis, sed æquabiliter omnia proferantur.

Sic enim sermo subsultaret imparibus spatiis & sonis, & inæqualitate horum omnium tanquam pedum claudicaret, sicut *Claud. Minos ex Fab. alleg.*

2. Pronunciatio sit clara sive expressa, distincta, expedita, tarda.

(*Clara*, ut ab omnibus audiri possit. *Distincta*, ut singulæ partes sententiæ & clausulæ dignosci possint. *Expedita*, ut absque hæsitatione & impedimento proferre possint. *Tarda*, ut res, de qua verba facienda, penitus apud animum cogitata, & significantius efferri, & melius ab auditoribus percipi & vehementius eosdem mouere possit. *Præ-*
sippi-

LIB
cipiantia haud ju
non parum sapienti
Cicerone tardiui
ca. Non sit autem
dicitatem decora
mente sonus erit.)

IV. Varietas i
secundum varie

1. Vox neque
unisona,

(Nam: *Submis*
Contra omnia clam
qua spiritus acons
lib. I. cap. 1. Nibi
pernicioſus, quam
Orat. Varietatis a
sio. Talia alleg. I.

2. Vox grata
contentior fiat

3. In voce ce
cantus obscuri

(Præcepit hoc
sed obscurus, q
mæſtibene & *Æsch*
auditorum animis
est cantus apertus, r
Min. cmm. Rbet. I.

4. Contenta
leniter: inclinata
(Est hoc præcep
tum vero hac ei
Orat. teste, e tribus
s. & circumflexo de
Min. com. Rbet. I. 2
infamur atrociter

cepitantis haud juste agit. Tardi vero & maturi sermones non parum sapientiae habent. Eurip. in Phœniss. Unde & Ciceronem tardiuscule solitum pronunciare, meminit Seneca. Non sit autem nimis tarda nec nimis præceps, sed mediocritatem decoram servet. Secus si fuerit, vacuus sine mente sonus erit.)

IV. Varietas in vocis intentione & remissione secundum varietatem effectuum consistit.

1. Vox neque sit gravissima, neque acutissima, neque unisona, sed justa varietate moderata.

(*Nam: Submiso illo murmure omnis debilitatur intentio: Contra omnia clamore dicere insanum esto, & Monotonia (una quæ spiritus a soni intentio) aequalitati contraria. Talæ. Rhet. lib. I. cap. I. Nihil est utilius, quam crebra mutatio: nihil est perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio. Cic. 3. de Orat. Varietatis a vocalis moderatrix esse debet animi cogitatio. Talæ alleg. I. 3.)*

2. Vox gradatim ascendat, & in progressu contentior fiat. TALÆ. alleg. loc.

3. In voce sit quæpiam modulatio & flexio cantus obscurioris.

(*Præcepit hoc Cicer. 2. de Orat. sed tamen non apertus, sed obscurus, qui a summis non tantum Oratoribus, Demosthene & Æschine, fuit observatus, sed & magnam in auditorum animis voluptatem excitat. Fugiendus tamen hic est cantus apertus, ne legentes canere videantur. Vid. Claud. Min. comm. Rhet. I. 2. c. 4.)*

4. Contenta voce dicatur atrociter; submissa leniter: inclinata graviter: inflexa miserabiliter.

(*Est hoc præceptum Ciceronis de Orat. perfect. Communium vero hæc effectuum vocis differentia, Cicer. 3. de Orat. teste, e tribus sonorum accentibus, acuto scilicet, gravis, & circumflexo desumitur, quam speciatim explicat Caud. Min. com. Rhet. I. 2. c. 5. Contenta vox est, qua quipiam insectamur atrociter. Submissa vox est, qua leniter aliquid & quasi*

& quasi jocando pronunciamus. Inclinata vox est, qua graviter & cum dignitate aliquid pronunciamus. Inflexa vox est, qua misericordiam mouere conamur. Atqui hæc generalium affectuum ad vocem exercendam & variandam spectantium est ratio, specialium in seqq. subjicietur.)

5. In miseratione vox sit flebilis, plena, interrupta, Cic. 3. Orat.

(Ut Orat. Grach. *Quo me miserum conferam? quo ieretam?* in *Capitoliumne?* at *fratris sanguine redundant:* in *domum?* matremne, ut *miseram lamentantemque videam & abjectam?*)

In iracundia sit vox acuta, incitata, crebro incidens. Cic. ibid.

(Ut Philipp. 2. O præclaram illam eloquentiam tuam, cum es nudus concionatus. Quid turpius? quid fœdius? quid suppliciis omnibus dignius? num expectas, dum testimonialis fodiam? Hæc te, si ullam partem habes sensus, lacerat, hæc te cruentat Oratio &c.)

In metu & verecundia sit vox contracta, demissa, hæsitans & abjecta. Cic. ibid.

(Talis est Phædria adolescentis visam Thaidem misere depereuntis, apud Terent. in *Eunuch.* Aet. 1. Sc. 2. cum ait Phædria: *Totus Parmeno tremo horreoque postquam aspexi hanc.* Vid. Tal. lib. 2. Rhet. c. 6.)

In voluptate sit vox tenera, lenis, effusa, hilara, remissa.

(Qualis est Ænea apud Virg. lib. 1. Æneid. pictum in tapetis Troja excidium intuentis.

Constitit, & lachrymans: Quis jam locus, inquit, Achate. Quæ regio in terris nostris non plena laboris?

En Priamus: sunt hic etiam sua præmia laudi:

Sunt lachrymæ rerum: & mentem mortalia tangunt, &c.)

In dolore sive commiseratione vox sit gravis, & imo pressu ac sono obducta.

(Sic

Sic Cic. in Pison. Meministine cœnum, cum ad te quinta fere hora cum Pisone venissem, nescio, quo e gurgustio te prodire, involuto capite, soleatum? & cum isto ore fœtido tēterrīmā nobis popinam inhalasse, excusatione te uti valitudinis, quod diceret, violentis te quibusdam medicamentis solere curari? &c.

In blandiendo, fatendo, satisfaciendo sit vox levis & submissa. *Vid. QUINTIL. lib. 3. cap. 11.*
Confer. ET TALÆ. l. alleg.

Sic Virgil. *Aeneid. 4.*

*Mene fugis? per ego has lachrymas dextramque tuam, te,
(Quando aliud mihi jam misera nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos hymenæos, &c.*

Atque hæc de vocis moderatione: ad quam exercendam optimum esse censet Fabius ediscere quam maxime varia, quæ flexus omnes habent, eaque quotidie ita dicere, ut simul in omnia paremur. Quantum enim hic valeat exercitatio sedula, vel solius Ciceronis exemplo constat, quem vitium huic moderationi contrarium feliciter emendasse referunt. *Vid. Talæum l. alleg. cap. 6.*

Quæ vitia in specie sint pronunciationis, ea fuse exequitur Melch. Junius, vir Clariss. & artis dicendi præcept. *cap. 24.* quæ a fidelibus Magistris legi, & inter repetendum discipulis enarrari, ostenso correctionis modo, operæ pretium quam maxime fuerit.

CAPUT III.

I. Gestus moderatio 1. totius corporis,
2. præcipuorum membrorum legitima conformatio-

nione perficitur.
(Est hæc altera Actionis pars, καὶ ἔποχὴ Synecd. Actio a Talæo *cap. 7. lib. 2.* Quintil. *lib. 11. cap. 3.* χειροπολιτικὴ per Synecdoch. partis dicta, quia gestus corporis

Actioni convenientior, quam vocis moderatio, eo quod
principue in sensum oculorum occurrat, qui omnium acer-
rimus, & sic vehementius etiam moveri possit, juxta illud
Horatii in arte Poetica:

*Sugnius irritant animos demissa per aurem,
Quam que sunt oculis subjecta fidelibus.*

Commendat hanc actionis partem *Talæus loc. alleg.* ab
adjuncta dignitate & præstantia per comparisonem præ-
stantiorum effectorum, idque 1. ab adjuncta insita eidem
vi naturali effectis comprobata, quod & imperiti, & vul-
gus, & barbari, maxime eadem commoveantur. Cum
verba neminem, nisi eum, qui ejusdem linguae societate
conventus sit, gestus vero, qui præ se animi motum fe-
rant, omnes movere possint. Quod verius tamen & re-
ctius toti actioni nos accommodavimus *sub cap. 1.* Deinde
ab inductione comparat disparat. 1. Pantomini, qui solo
gestu sine voce omnia spectantibus, etiam diversissimis lin-
guarum significare potuerit. 2. Bestiarum, quæ signis af-
fectus suos enunciare soleant. 3. Rerum inanimatarum,
cum & picturæ & imagines tacite loquantur. Quæ colla-
tio tamen præstantiæ locum tantummodo habet, si varia-
rum gentium linguis dispares habentium ratio habeatur.
Non vero si unius & ejusdem nationis, quæ unica pro-
misque lingua utatur: ubi major certe vocis legitime mo-
deratæ efficacia ac præstantia quam gestus, quod recte monet
Claud. Minos comment. b. I.

II. Totius corporis conformatio in conve-
nienti naturali accommodatione consistit, ut
nihil in gravitate desit, nihil in gestu supersit.

Itaque

1. Omnis corporis motus verbis et senten-
tiis congruat.

Accom-

(Accommodan-
ad vocis flexione
quod Cic. 3. de
b. l.)

2. Gestus n
commodeatur,

(Gesticulatio er
Talæus exemplis
bus fuit, ut & s
si Titius. Cicer
in motu & ge
effet Cicero refer
ma saltatricula n
alleg. c. 8. Tale
suitis istis, qui p
cathedris sacrif
tores.)

3. Status co
etus & excellē
ll

(Requisitum l
tavit. Cujus re
tura

Os homini
Jufit, &

Ovid. I. Met
Omnis enim mu
probat exemplo
tem toto corpor
runt. Videatur.

III. Membr
conformari ce

(Accommodandus siquidem gestus corporis non solum ad vocis flexionem, sed etiam ad sententiæ varietatem: id quod Cic. 3. de *Orat.* præcipit. Vide Claud. Min. *comm.* b. I.)

2. Gestus magis ad sensus, quam ad verba accommodetur, ut gravitas servetur.

(*Gesticulatio enim omnis est ridicula*, id quod probat *Talæus* exemplis Titii, qui tam mollis et solutus in gestibus fuit, ut & saltatio quædam nasceretur, cui nomen esset Titius. Cicero *dial. de clar. Orat.* & Hortensi, quem in motu & gestu plus artis habuisse quam Oratori fatis esset Cicero refert, unde & Dionysia gesticulatoria notissimæ saltatriculæ nomine nominatus, Gell. *lib. cap. 5.* *Talæ. alleg. c. 8.* Tales gesticulatores hodie e Pontificiis & Jesuïtis istis, qui potius histriones, aut funambulos agere in cathedris sacræ videntur, quam Oratores & Concionatores.)

3. Status corporis sit secundum naturam erectus & excelsus.

(Requisitum hoc *Talæus cap. 8.* e Cicer. & Quintil. notavit. Cujus rationem dicit 1. a causa naturali. Quia natura

*Os homini sublime dedit cœlumque tueri
Jussit, & creætos ad sidera tollere vultus.*

Ovid. I. *Metamorph. 2.* a contrar. adjunet. *turpitudine.* Omnis enim mutatio & vacillatio est indecora, id quod probat exemplo *Curionis*, quem, quod in utramque partem toto corpore vacillaret, ex lintre loqui facile narrarunt. Videatur. Quintil. *lib. II. cap. 3.*)

III. Membrorum moderatio corporis statui conformari certa ratione debet.

Itaque

1. Gestus capitinis cum statu corporis sit consentaneus.

(Est enim caput pars corporis præcipua; statum igitur ejusdem præcipue imitabitur. Facit enim ad significationem decoris, ut rectum & secundum naturam sit. Nam & demissio capite humilitas & modestia significatur, & supino arrogantia, & in latus inclinato languor, & præduro ac rigente barbaria quædam mentis ostenditur, ex Quintil. Claud. Min. *comm. Rhet. lib. 2. c. 9.*)

2. Aspectus eodem, quo corporis gestus, vertatur.

(Exceptis iis, quæ aut damnare, aut non concedere, aut removere oportebit, ut videamur aversari. Talæ. ex Quintil. I. 2. cap. 9. Ubi nota ex eodem 1. Solo capite gestum facere, aut frequenter facere, vitiosum esse. 2. Frontem in dolore ferire Ciceroni oratorium, Fabio autem scenicum videri.)

3. Vultus præter decorum non mutetur.

(Vultus est imago sive tacita significatio animi, oculi ejusdem sunt indices, unde vultus a volendo dicitur, quod voluntatis index sit. Non potest igitur animus occultari, quin in ipso vultu conspiciatur. Hic igitur maxime cavendum, ne quid vel ineptum, vel vultuosum, hoc est, immoderatum, præter decorum & nimis vultu affectatum: ne quis vel lætitia frontem nimis exporrigat, vel in mœrore ac tristitia plus justo contrahat. Itaque 1. Oculorum magna debet esse moderatio, qui quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes habent, Talæ. ex Cic. de Orat. perfect. Oris 2. non nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur, Cic. de Orat.

Narus 3. nec
dz, nec dig
genda. Lab
da, nec abstri
pene ad aures
usdem vox ali
mentum pectori
reiterato vel ali
cum adulatio
& gestum hun
ciunt: Sed sint
ducit Quintil.

4. Brachia

(Si tamen
sit, brachium
Talæ. lib. 1. 1

5. Manus

(Maximia
cum pene ipsi
his actio; Cr
cum cetera p
prope ipsa lo
mus, quod no
cit, sed dextra
manum est ad
est scenicorum.

6. Digi

(Est enim &
præcipue cum n
ligem contrahit
& gestus est in

Nares 3. nec corrugendæ, nec inflandæ, nec movendæ, nec digito inquietandæ, nec frequenter emungendæ. *Labra* 4. nec male porrigenda, nec scindenda, nec abstringenda, nec diducenda, nec in latus & pene ad aures trahenda, nec fastidio replicanda & ex iisdem vox altera tantum parte dimittenda. Nec 5. *mentum* pectori affigendum. Nec denique 6. *humeri* reiterato vel allevandi vel contrahendi, sic enim in habitum adulatioñis, admirationis et metus se transformant, & gestum humilem, servilem, & q. fraudulentum faciunt: Sed sint æqui & recti. Quæ oīnia pluribus ducit *Quint. sap. alleg. loc.*)

4. Brachiorum projectio sit moderata.

(Si tamen speciosius quiddam & uberius dicendum fit, brachium procerius projiciendum dicit ex Quintil. *Talæus lib. 2. cap. 10.*)

5. Manus decenter extendantur.

(Maxinia namque gestus vis in manibus sita est, cum pene ipsam verborum copiam persequantur, & sine his actio; *Cic.* & *Quintil. testib.* trunca sit ac debilis, cum cæteræ partes loquentem adjuvent, manus vero prope ipsæ loquantur, *Talæ cap. 10.* Sinistra tamen manus, quod notat *id. ibidem* nunquam sola gestum facit, sed dextra sese frequenter accommodat. *Junctio* vero manuum est addubitantium & ingemiscientium. *Complosio* est scenicorum. *Gesticulatio* nimia fatuorum.)

6. Digitæ decore adhibeantur.

(Est enim & in digitis singularis gestus quidam, præcipue cum mediüs digitus, tribus explicatis, in pollicem contrahitur, duoque medii sub pollicem veniunt, & gestus est instantior, & tribus pollice pressis, index

ille explicare solet. Habet autem potissimum locum in exprobrando, indicando, vocando, demonstrando, minando, abominando, &c. de quibus consule *Quintilian.*
& *Cicer.*)

7. Pectus & venter non projiciatur.

8. Femur venuste feriatur.

(Decet enim hoc indignatos, excitat auditorem, & oratoribus usitatum, vid. *Quint. lib. II. c. 3.*)

8. In pedibus status rectus observetur.

(In dextrum namque ac lœvum latrū vacillare alternis pedibus insistendo ridiculum est. *Supploſio* pedum inconvenienter adhibita histrionica est. In contentionibus tamen & incipiendis & finiendis opportuna est. *Discursatio* ineptissima est, unde *Flavius Virgilius*, cum adversarius multum discurrisset, venuste eum rogavit, quot millia passuum declamasset. *Incessus* Oratori nonnunquam, quanquam rarius, permisus est. De quibus omnibus consule *Quint. ſep. all. loc. e quo nos hic filum & ductum Tales fecuti, qualiacunque decerpſimus. Reliqua acutis dicendi magistris operosius inculcanda relinquimus.)*

A	Etio
	Addabitatio
	Enigma
	Etiologia
	Axiomatis
	Akoyesis
	Anadiplosis
	Anaphora
	Ananaclasis
	Anthypophora
	Antiphrasis
	Antitheta
	Antonomasia
	Apologi
	Apoſiopesis
	Apoſtrophe
	Aspectus
	Assumptio
	Arterios
	Aſyndeton
	Ariensis

B.	Brachiorum pro
C.	Charientismus
	Chronographia
	Climax
	Communicatio
	Commutatio
	Comparatio
	Conceſſio
	Congeries
	Contentio

D.	Definitio
	Diachorionis

INDEX.